

19.27x24.73	1/4	עמוד 62	המקום מגזין לחרדים	26/02/2024	89468901-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

צריד עיון
והגות
חרדית

לבינה ורואה בעצמה פרשנית של התורה והנביאים - "כולם נתנו מרועה אחד". אולם, אין זה אומר שחז"ל אינם מכירים בהבדל בין תקופת התנ"ך לזמנם. חכמינו בהחלט סברו והכירו שיש הבדל בין התקופות. בין התורה שבכתב ולשון המקרא לדברי הסופרים ולשון חכמים. הם כתבו על כך שבימי עזרא ואנשי כנסת הגדולה קיבלה היהדות צביון שונה, ציינו את ביטול יצר עבודה זרה, את הפסקת הנבואה, את שינוי הכתב, עשיית סייג לתורה ותיקון תפילות וברכות. רבותינו הראשונים כתבו על תורת הגמול, שבתקופת המקרא הייתה מכוונת לעולם הזה ואצל חז"ל - לעולם הבא. חז"ל מכירים אפוא בהבדל בין המצב קודם לחורבן לאחרי. יתרה מזו, הם גם מנגידים רבות בין המצב הרחוני בבית ראשון למצב לאחר החורבן,

אליעזר פויכטונגר

ההבדל שבין התורה שבכתב, התנ"ך, לתורה שבעל-פה, המשנה והתלמוד, היה מרכיב בסיסי ויסודי בורם מסוים של הציונות. לפי השקפה זו, שידועה בהשפעתה על בן גוריון, התנ"ך מבטא גישה ארצית ולאומית השונה בתכלית מהיהדות "הגלונית" של חז"ל. זרם זה של ציונות רואה עצמו כמי שמבקש לחזור ליהדות של התנ"ך, ודוחה את החרדיות, בהתאמה, כזו שדבקה דווקא ביהדות החז"לית. המסורת החז"לית, לעומת זאת, דוחה את עצם הטענה שיש הבדלי גישה בין המקרא

חז"ל ממירים את הצדיק התנ"כי, הנמשל לארז, בצדיק שאמנם כפוף על הסטנדר לקנה, אך נשמתו זקופה ויציבה כמו שלהבת ברוח

19.18x23.31	2/4	63 עמוד	המקום מגזין לחרדים	26/02/2024	89468902-6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

הקנה, הארז ופרעות שמחת תורה

הן בדברי חכמים והן בתורה שבכתב, הארז הוא סמל העוצמה והקנה הוא סמל הרכות. אלא שבעוד המקרא מאדיר את הארז, חכמים דווקא מעדיפים את הקנה. על ארז אשל, הנר"ד לנדו, ועל שעת המבחן של המאבק בין "השיבה לתנ"ך" הציונית לבין החרדיות החז"לית

את ישראל כְּאֶשֶׁר יְגִיד הַקֵּנָה בְּמִים וְנִתְּשָׁ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לְאַבְרָהָם וְנָתַן לְיִצְחָק וְנָתַן לְיַעֲקֹב (מלכים א' י"ד טו). במקום אחר מדמה הנביא את מצרים ל"משענת הקנה הרצוץ" - משהו שאין לבטוח בו (ישעיהו לו, ו).

אצל חז"ל, לעומת זאת, מתהפכים היוצרות: הקנה מסמל את המידה הטובה דווקא, שראוי לשאוף אליה, והארז הוא סמן שלילי, משהו שלא ראוי להיות כמותו:

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב "נאמנים פצעי אוהב ונעותרות נשיקות שונאי", טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שברכס בלעם הרשע. אחיה השילוני קילל את ישראל בקנה שנאמר "והכה ה' את ישראל כאשר יגיד הקנה במים וגו'". מה קנה זה עומד במקום מים. <

קנה או ארז? בין המקרא לחז"ל

עץ הארז נזכר במקרא שבעים ושלוש פעמים. יותר מכל עץ אחר. הארז מוצג בתנ"ך כמלך העצים. החזק והשופע שבהם. בייחוד תיארו יחזקאל (לא ג'ז): "הנה אשור ארז בלְכַנּוֹן יָפֵה עֵנָף וְחָרֵשׁ מִצֵּל וְגִבָּה קוֹמָה וְכִין עֲבֹתִים הִיָּתָה צִמְרָתוֹ [...] כֵּל עֵץ בְּגֹן אֲיִלְהִים לֹא דָמָה אֵלָיו בְּיָפוֹ". במקומות רבים נמשל האדם הטוב לארז, כאשר המפורסם שבהם הוא בוודאי "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה". הצדיק נמשל לארז הלבנון, בעוד הרשעים הם אלו הפורחים "כמו עשב".

צמח הקנה, לעומתו, מוזכר במקרא בחקשר שלילי. הקנה הרצוץ מבטא חולשה ואי יציבות, והוא משל בידי הנביאים לאפיסת כוח וחדלות אישים. כך חזה אחיה הנביא את נפילת ממלכת ישראל: "וְהָקָה ה'

ומבחינים בביור בין תקופת הנביאים לתקופת החכמים.

מדרש אחד מציג את החכמים והנביאים כשהם במישור אחד, משל היו שתי אסכולות מתחרות שההבדל ביניהן אינו ממוסגר במונחים של ירידה ושכחה אלא באלה של "חדשים" לעומת "ישנים" (ויקרא רבה ב, יא): "חבורתו של משה וחבורתו של יהושע וחבורתו של דוד ושל חזקיה ישנים: חבורתו של עזרא ושל הלל ושל רבי יוחנן בן זכאי ושל רבי מאיר וחבריו חדשים. ועליהם הוא אומר 'חדשים גם ישנים'".

בדברי להלן ארצה להתמקד במוטיב אחד של הבדל בין "חבורת הישנים" ל"חבורת החדשים" - הבדל שיש לו משמעות אקטואלית לימינו אנו: הפרשנות השונה לתחרות בין הקנה לארז.

18.48x22.3	3/4	64 עמוד	המקום מגזין לחרדים	26/02/2024	89468903-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

הארו, לעומת זאת, יורדת מגדולתה ונשפטת לחומרה בתור כוחניות שטחית וארעית, שניתן לבטלה בחינף יד.

הערכת העוצמה להתכנסות אל הרוח

שינוי ערכים זה אינו שולי. הכוח הפיזי של הארו, גובהו, חוזקו, קביעותו במקום - שהנמשל שלהם הוא עוצמת העם והקשר החזק שלו לאדמתו - מקבלים ערך שונה מאד בדברי הנביאים ובדברי חז"ל. חז"ל מעלים על נס את יתרונו של היהודי הגולה. אין לו אמנם כוח לעמוד ולהגן על עצמו, אך כמו הקנה הוא מתכופף מתחת הגל התורן ומרים ראש במקום אחר. הוא אמנם חלש וארעי, אולם ניידות זו, שאינה מאפשרת לו לבנות בית קבע ומבצר, היא זו שעומדת לו לעד. יתרה מזו, הקיום של הקנה אינו הקיום בקרקע, אלא הקיום ברוח, וכפי ששבים ואומרים בעת האחרונה: "אתה יכול להרוג אדם אך לא רעיון". ההפסד הרגעי והחיצוני של עוצמת הארו מומר בנצחיות הבלתי מנוצחת של הקנה. חז"ל ממירים את הצדיק התנייכי, הנמשל לארו, בצדיק שאמנם כפוף על הסטנדרט כקנה, אך נשמתו זקופה ויציבה כמו שלהבת ברוח. ביתו ומולדתו של צדיק זה, הם בית המדרש והרוחניות. את העוצמה של הארו מחליפה ההמיה הרכה של ניגון הגמרא הנוגה - ההגיייה בתורה ואותיותיה הפורחות.

תפיסה חז"לית זו, שכוננה את היהדות בצורתה הנוכחית, באה לידי ביטוי מובהק ביחס העקבי שלה לארו. הארו הוא הדימוי של ידי עשו - הכוחניות הגויית, "אינו מושל אותם אלא בארזים" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דשירה פרשה ו). כך גם בתיאור של שעבוד מצרים, הגויים המשעבדים נמשלים לארזים וישראל לתולעת החלושה, המכרסמת לאט לאט בארז הקשה:

וישאו בני ישראל וגו' ויראו מאד ויצעקו, תפשו אומנות אבותיהם... ואומר אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מא), למה נמשלו ישראל לתולעת לומר לך מה תולעת הזה אינו מכה את הארזים אלא בפיו והוא רך ומכה את הקשה כך אין להם לישראל אלא תפלה. שהעכו"ם נמשלו כארזים, שנאמר "הנה אשור ארז בלבנון", ואומר "וישבר ה'

< וגזעו מחליף, ושרשיו מרובין, ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו אלא הוא הולך ובא עמהן, כיון שדוממו הרוחות עמד קנה במקומו. אבל בלעם הרשע ברכן בארו, מה ארו זה אינו עומד במקום מים, ושרשיו מועטין, ואין גזעו מחליף, אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו, כיון שנשבה בו רוח דרומית מיד עוקרתו והופכתו על פניו. ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול ממנו קולמוס לכתוב ממנו ס"ת נביאים וכתובים (סנהדרין, קה"ק).

במקבילה באבות דרבי נתן (נ"א פרק מא), ההנגדה חדה עוד יותר ומציגה את הקנה כסמל הנצחיות, כלי לכתובת התורה הנצחית, לעומת הארו, שמוצג דווקא כארעי וכלה - הוא בסיס לבתי הארעי בעולם הזה וחומר לבעירה:

לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהא קשה כארו. מה קנה זה כל הרוחות באות ונושבת בו הולך ובא עמהם דממו הרוחות חוזר הקנה עומד במקומו. ומה סופו של קנה זה זכה ליטול הימנו קולמוס לכתוב ספר תורה. אבל ארו אינו עומד במקומו אלא כיון שנשבה רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו. ומה סופו של ארו באים עליו סתתין ומסתתין אותו ומסככין ממנו בתים והשאר משליכין אותו לאור. מכאן אמרו: יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארו.

הנקודה המעניינת בפער הזה היא שהמשמעות הסמלית של קנה וארו במקרא ובחז"ל היא אחת. בשניהם, הארו הוא סמל של עוצמה וחיבור למקום והקנה הוא סמל של ניידות ורכות. לא זו בלבד, אלא שגם המפתח לשיפוט מעלת הקנה והארו זהה: אמת המידה לשיפוט היא היציבות לעומת הארעיות. למרות זאת, חז"ל חורצים את דין הארו לשלילה ואת דין הקנה לחיוב, היפך שיפוט המקרא.

במקרא הארו הוא סמל לקביעות ועמידה נצחית ויציבה - בית הארזים שבנה שלמה לעומת האוהל הנווד שבו היה המשכן עד אז. הקנה הרצוף לעומת הארו הנישא. אצל חז"ל, הפרשנות מתהפכת. החולשה של הקנה הופכת לסמל הנצחיות העל-זמנית, זו שלא ניתן להשמיד על ידי כוח, כי היא מותמרת לאות בספר התורה, לרוח, שלה לא יכולות כל רוחות שבעולם. העוצמה של

לצד קולות המהרהרים ומערערים על ההתפארות המוגזמת בריבונות נשמעים גם אלו המעוררים לשוב ולהתאזר ברוח הגבורה הציונית

לאחר ביקוריו בהיכלי הישיבות, שם ארז אשל את פעמיו לבני ברק, והשפיל את צמרתו הגבוהה בפני הקנה. הוא ביקר במעונו של ר' דוב לנדו, אולי המייצג המובהק ביותר של "אתוס הקנה" בדורנו

18.62x22.25	4/4	65 עמוד	המקום מגזין לחרדים	26/02/2024	89468904-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

עין פרת והיה לאחד מקציני המילואים הראשונים שהיו בשטח ועמדו על חומרת המצב. כשהם תחת אש מסכנת חיים, חילצו השניים פצועים רבים והביאו גופות מבסיסי הצבא והיישובים.

בשובו מהתופת, טרם הספיק לשוב לביתו, נכנס אשל עם מדוי להיכלי ישיבות חברון וקול יעקב, נופף בקנה הנשק שבידו, ותבע את בחורי המשי היושבים וכותבים חידושי תורה בקנה הרך שבידיהם לאזור חלציהם ולהתגייס למאמץ המלחמתי. התנגשות זו, בין הקנה לבין הארו, זוקקה למפגש אחד, למשפט אחד. לאחר ביקוריו בהיכלי הישיבות, שם ארו אשל את פעמיו לבני ברק, והשפיל את צמרתו הגבוהה בפני הקנה. הוא ביקר במעונו של ר' דוב לנדו, אולי המייצג המובהק ביותר של "אתוס הקנה" בדורנו. וברגע אחד, כאשר עמד הארו וביקש כמה קנים לעשות מהם תכריכים למת או תחבושות לפצוע. מיאן ר' דב לבקשתו בתואנת עדינות נפשם של אותם צעירים רכים קנה. ואולי, יהיה מי שיאמר, ביקש ר' דב לדחותו בקנה. מכל מקום, רגע זה הביא לשיא את המתח בין הקנה לארו, שהתפוצץ בעוצמה בבורו של חג שמחת תורה.

מה ילד יום? זאת איני יודע, אך אולי ניתן להביע תקווה, כי כמו שקראנו בנבואת יחזקאל בשבת האחרונה, הקב"ה יאחד את העצים ויעשה מהם עץ אחד:

ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בקרי ישראל ומלך אחד יהיה לכם למלך ולא יהיה [נהיו] עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד: ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם וכלל פשעיהם והושעתי אתם מכל מושבתיהם אשר חטאו בהם וטהרתי אותם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאי-להים: ועבדי יודו מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכם ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו אותם: וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ויודו עבדי נשיא להם לעולם: וקרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים והרבותי אותם ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם: והיה משקני עליהם והייתי להם לאי-להים והמה יהיו לי לעם: וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם: •

גם הציבור החרדי לא שקט על שמריו וקשה לומר כיום שהוא שולל את הציונות כפי שהיה בעבר. הציבור החרדי, בכללו ובפרטיו, נעשה יותר ויותר לאומי.

על רקע זה, דומני כי מאורעות שמחת תורה הנוראים מעלים בעוצמה מחודשת את שאלת הקנה והארו. הן בציבור הציוני-ישראלי והן בציבור החרדי. מאורעות איומים אלו נוגעים בעצבים החשופים של התודעה היהודית העומדת בבסיס הציונות והיחס לגלות. מצד אחד, הם מערערים את המחשבה הציונית שבניין בית ארום אדיר יביא למצב של "לעולם לא עוד". הציונות האשימה את מדיניות הקנה של הגלות בפרעות קישינב, אבל הנה, אנו יושבים מאחרי לוח ארו, אך התולעת הפלסטינית הצליחה למוסס אותו בארס שבפיה. מאידך, גם מדיניות הקנה חוטפת זעזוע, שהלא לא הרי בארי כהרי קישינב. בקישינב לא היה ליהודי הקנה הסחופים והדחופים אלא לקונן מרה על רדיפתם ולארו את מטלטליהם ולהגר אל מעבר לים, ובבארי, כוחנו אינו רק בפינו אלא הארו רב העוצמה דורך קשתו ורומס את התולעת הפלסטינית שפגעה בנו. לצד קולות המהרהרים ומערערים על ההתפארות המוגזמת בריבונות, נשמעים אפוא גם אלו המעוררים לשוב ולהתאזר ברוח הגבורה הציונית.

ארו אשל והגר"ד לנדו

התנגשות זו בין האתוס של הארו לאתוס של הקנה, התגלמה במלואה בפגישה אחת בין דמות ששמה - כמה סימבולי - ארו, ארו אשל, לבין הגר"ד לנדו.

ארו אשל, אל"מ במילואים ויום חינוכי בולט וכריזמטי, הוא אולי מאחרוני המוחיקנים של האתוס הציוני של שלילת הגלות. פגישה עם אשל, ממיסדי ומובילי מפעל המכניות הקדם-צבאיות, שגדל בציונות הדתית אך הולך כיום גלוי ראש, נדמית לעיתים כקפיצה בזמן למעונו של השומר הצעיר בשנות החמישים. דיבורים פומפוזיים על חברת מופת ונטילת אחריות, אתוס הכוח הריבוני והצהרה שהילד הקטן לעולם לא ירים עוד את ידיו. שפה ציונית זו, ששלטה בישראל של שנות החמישים, אינה נשמעת יותר היום. בשבת השחורה עצמה, ביוזמה אישית ומהירה, הריק אשל את אחד מחניכיו ממכנית

את ארוי הלבנוני" (תנחומא בשלח יד, י). כך גם במדרש על גזירות המן, הקנה של ישראל שב להתעמת עם ארו של המן:

אמרו חכמים העץ של ארו היה שהשליך המן גורלות... השליך על הקנה אמר ליה הקב"ה שוטה נמשלו ישראל לקנה שהוא עומד במים והולך על כל רוח ורוח, אף על פי שהמים קשים הקנה עומד במקומו, ולא נמשל לארו שהרוח שוברתו, ועובדי אלילים נמשלו בו שנאמר הנה אשור ארו בלבנון ובישראל כתיב קנה אשר ינוד במים, הנה הארו מוכן לך מששת ימי בראשית "על העץ אשר הכין לוי" (ילקוט שמעוני אסתר, רמז תתרנד).

ייתכן כי זהו גם מובנו של המדרש הסתום, התולה את חורבן ביתר ב"שקא דריספק" - יתד המרכבה. לפי המדרש, אנשי ביתר נהגו לטעת ארו לכל ילד שנולד בעיר ולעשות ממנו חופה ביום חתונתו. יום אחד, מספר המדרש, עברה במקום בת הקיסר ונשברה יתד מרכבתה. כדי לתקנה, היא קצצה אחד מהארוים הללו, ובעקבות כך, יצאו בני המקום ותקפו אותה. מתקפה זו הייתה הטריגר לחורבן ביתר (גיטין נו, ב).

לאור האמור לעיל על סמליות הארו בדברי חז"ל, יתכן כי משמעות מדרש זה היא שההתעקשות על הארו מבטאת את הפגם ב"עלייה בחומה", הניסיון לשקם את הריבונות המדינית, שהסתיימה בטרגדיה של חורבן ביתר. בדומה לכך, חז"ל מספרים כי בר כוכבא ביקש לבחון את גבורת חייליו באמצעות עקירת ארו מארוי הלבנון (ירושלמי תענית, פרק ד).

בעת הזו

הזכרנו בתחילת המאמר את הקשר בין הציונות לשיבה אל המקרא. שיבה זו מתבטאת באופן סימבולי בארו שנטע הרצל בביקורו בארץ (במקום שבו עומד היום בית ההבראה "ארוה", הקרוי על שם ארו זה, בסמוך לירושלים).

אולם, ברבות השנים האתוס של "השיבה אל התנ"ך" נחלש מאד בחברה הישראלית. שינויי הזמן והתמורות החברתיות, בעיקר משנות השבעים ואילך, הרחיקו מצד אחד את האידיאלוגים שלה מהתנ"ך, אך מצד שני קירבו את המון העם אל המסורת היהודית שעיצבו חז"ל. "שלילת הגלות היא נחלת העבר" קבע פעם הנשיא רובי ריבלין. מנגד,